

Az ember és a barlang

Az emberiség története szorosan kapcsolódik a barlangokhoz, hiszen már az ember megjelenése óta fontos és speciális funkciót töltek be a tudományban, kultúrában, művészetekben, vallásban és az orvoslásban egyaránt. A barlangok védték az embert és mágikus-kultikus aktusok színhelyéül szolgáltak. Ez a két fő funkció mindig szoros egységben működött, legfeljebb az arányok, hangsúlyok változtak. A mítoszok, legendák, népmesék gazdagon példázzák e funkciók konkrét megvalósulását az egyes kultúrákban, korokban. Izgalmas adatokra lelhet barlangokkal kapcsolatosan az, aki az egyes tudományok történetét vizsgálja.

A barlangok manapság is rendkívül sokszínű szerepet játszanak az ember életében. Zárt termeik, mikroklímájuk érintetlenül őrzi évmilliók páratlan tudományos értékű maradványait, szolgálja a mezőgazdaságot, a vízgazdálkodást, az orvostudományt. Esztétikai élvezetet, sportélményt, turisztikai érdekességet nyújtanak, s mindezen túl is ezer szállal kötődnek az ember mindennapi tevékenységéhez.

Az ősembert bizonyosan a kényszer vitte a barlangba, melynek kiegyenlített klímájú belső termei védelmet nyújtottak számára a külvilág viszontagságaival szemben, szűk bejárata könnyen védhető volt, így alkalmas menedéket szolgáltatott a vadállatok és ellenséges törzsek támadásaival szemben.

Ugyanakkor a barlangok fantasztikus formavilága, csodálatos szikla- és cseppkőképződményei méltán gyűjtötták fel az ősember képzelőerejét. A máglyák tüzeinek kezdetleges fényénél a legkülönbözőbb természetfeletti misztikus lények, gigantikus állatfigurák, szörnyalakok öltöttek testet előtte, lenyűgözve őt, egyben félelmet keltve benne. Ezek az emberfeletti, túlvilági asszociációk eredményezték, hogy a barlangok kultikus jelentőséget is nyertek. Természetes, hogy elsősorban a temetkezési szokások, a halottkultusz vonatkozásában érvényesült ez a szerep, hisz a barlangok elhelyezkedése, megjelenése sugallta az alvilág képzetét, egyben a természetes adottságok a

holttest, a maradványok, a sír védelmét is jól biztosították.

Az ősember számára a barlang tehát életér, otthon, menetsvár, templom és temető egyaránt volt. Nem véletlen, hogy az angol nyelvben az ősember neve „caveman”, azaz barlangi ember s az is természetes, hogy az ősemberi kultúrákból fennmaradt leletek zöme éppen barlangi üledékből került elő.

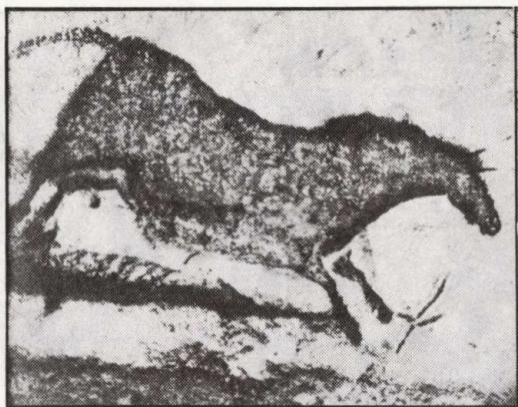
A *Makapansgati-barlang* gazdag leleteiből kiderült – s ezt támasztják alá a *sterkfonteni* mészkőbányában feltárt barlangok csontmaradványai is – hogy Dél-, illetve Kelet-Afrikában már közel négy millió évvel ezelőtt olyan teremtmény élt, aki felegyenesedve járt, agytekervényei bonyolultabbak voltak az állatvilág bármely tagjánál, csonteszközöket használt, sőt háborúzott, gyilkolt, azaz egyértelműen emberre jellemző aktivitást tanúsított. Ez volt az *australopithecus*.

A *Csoukoutien* (FÉ 87/2/45) melletti *Sárkány-hegy* számos barlangjából kerültek elő egy későbbi láncszem, a *Sinantro-*

pus pekinensis maradványai. E barlangok őrizték meg nekünk a kőeszközök és a tűz használatának legkorábbi nyomait.

A *Feldhofer-barlangból* került elő a neandervölgyi, az angliai *Paviland-barlangból* az első *cro-magnoni* ember.

E barlangi leletek számos fontos és izgalmas információt szolgáltattak a korabeli ember megjelenésére, mindennapi életére, szokásaira, sőt gondolkodására, kultúrájára, hitére vonatkozóan is. A *Le Moustier-barlangban* talált neandervölgyi típusú fiatal ember csontváza arról tanúskodik, hogy az ember 2–300 ezer évvel ezelőtt már eltemette halottait, s gondoskodni kívánt róluk a túlvilágon. A *La Chapelle aux Saints-barlang* „öregembere” magatehetetlen volt, akit társai ápoltak. Mindez bizonyítja olyan fogalmak realitását már e kor emberére vonatkozóan, mint családi kapcsolatok, erkölcsi normák, szeretet, halálfélelem, vallás. Kultikus-mágikus szertartások

1940 szeptemberében négy tizenéves fiú véletlenül fedezte fel a franciaországi Montignac város közelében levő (a Francia-középhegység nyugati szélén) Lascaux-barlangot, amelyben többek között ezeket az ősköri festményeket találták meg

nyomai – kecske- és medveköponya-kultusz, kannibalizmus – bukkantak elő az Alpokban levő Sárkány-, az üzbeisztnai Tesik-Tas-, a Zágráb melletti Krapina-, a grúziai Kudara-, a monacói Observatoire-, a kínai Ma-Pa és Oroszlán-barlangból, Weimar Ehringsdorf vagy Monte Circeo barlangjaiból. Roc aux Sorciers és Burety barlangjának felöltötött szobrai segítségével jól lehetett rekonstruálni az akkori öltözködést, fegyvereket, mindennapi használati eszközöket. Mainz mellett egy barlangi üledékből teljes nyakékkészítő, kőcsiszoló műhelyt ástak ki, Petrkovice mellől került elő az első ismert szénbánya, Vestoniceben pedig a legrégebbi keramikumműhely nyomait tárták fel.

Külön fejezetet érdemel az a tény, hogy számos barlang, mint ősi múzeum, képtár bizonyítja, hogy a mágikus-kultikus mozzanatok már igen korán, 30–40 ezer évvel ezelőtt művészi igénnyel párosulva valósultak meg. Jól ismert az *Altamira-barlang* falfestményei felfedezésének a története. E képek meggyőzően bizonyították, hogy az őskorban élt bölényt, mamutot csak a kortárs ábrázolhatta ilyen élethűen. Az El Castillo-, Niaux-, Tuc-

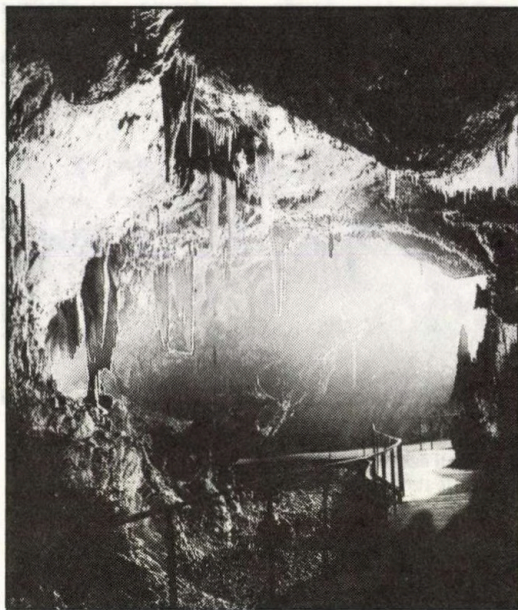
d'Audoubert-, Trois Frères-, Montespani-barlang ábrázolásai egyértelműen mutatják a tevékenység vadászattal, varázslással való kapcsolatát, kultikus céljait. Csodálatos értékek maradtak fenn az ún. aurignac-i, majd a magdaleni kultúrából. A *Lascaux-barlangot* egyenesen az őskor Sixtusi kápolnájának nevezik hatalmas méretű és ugyanakkor igen szép falfestményei miatt. Elméleti szempontból is igen fontosak voltak a dél-urali *Sulgantas-barlang* leletei, melyek elsőként igazolták, hogy az ősember élettere nemcsak Európa nyugati felére terjedt ki. Ugyanakkor páratlan értékű a morva *Pekárna-barlang* két csontkarca, melyek az első, eseményt ábrázoló művészeti alkotások az emberi kultúra feltárt emlékei között.

A jégkorszak múltával csökkent az ember kiszolgáltatottsága, így változott a barlangokhoz fűződő kapcsolata, jóllehet ezt a kapcsolatot, ha megváltozott súllyal és tartalommal is, változatlanul a barlangok két korábbi alapfunkciója, a védelmi és a kultikus-mágikus funkció határozta meg. Mindez jól tükröződik a különböző népek, civilizációk, kultúrák mitológiájából, eposzaiból, legendáiból, regéiből (pl. görög

hitvilág és mitológia), melyekben rengeteg barlangi vonatkozás található.

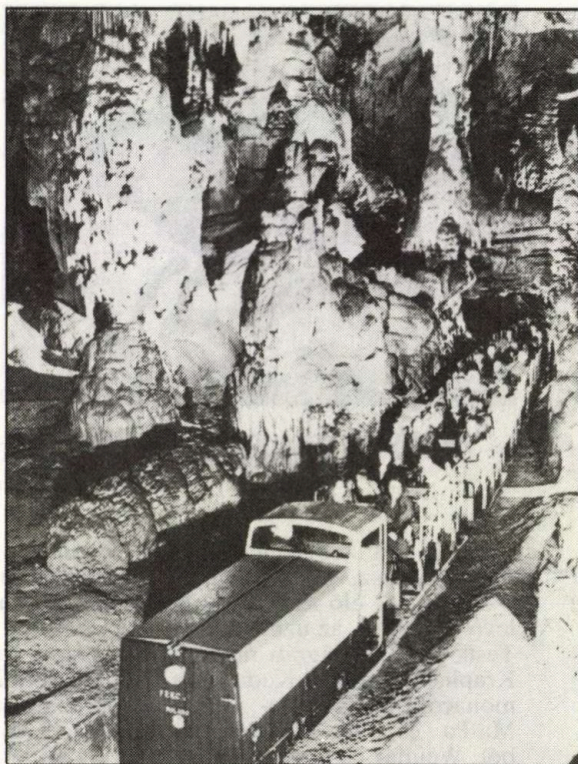
Külön érdemes szólni a barlangok és a halál kapcsolatáról, szerepükről a halottkultuszban. Láttuk, az ősember számára a barlang temetkezési helyként szolgált, hisz biztosította az elhunytak háborítatlan nyugalmát, emellett optimális színhelyet szolgáltatott a halottkultusszal járó mágikus-kultikus szertartásokhoz. A barlangok a későbbi kultúrák mítoszvilágában is szorosan kapcsolódnak – már pusztán megjelenésükből és helyzetükből adódóan is – az alvilág fogalmához.

Görögország őslakóinak hite szerint a halottak szellemei föld alatti barlangokban laknak, kígyó, egér, denevér alakjában, s emberként soha nem születnek újjá. A görög, etruszk és kelta legendákban a labirintus szó egyaránt hegyi barlangot jelent, mely többnyire királysírként szolgál. A germán regékben északon, a ködök országában van *Hel*, a halottak birodalma. Ennek keleti kapujánál egy barlangban alszik *Valla*, a jönső, aki csak varázsigével ébreszthető. A héber mitológia szerint *Ábrámot, Sárát, Jákobot* egyaránt a *Makpela-barlangban* temet-

A légúti megbetegedésekben szenvedők egyik gyógyhelye az Abaligeti-barlang

A jugoszláviai Posztójnai-barlangot idegenforgalmilag hasznosítják

ték el, de barlangba került Jézus holtteste is.

A barlang tökéletesen zárt világa, mely biztosítja a test és lélek csendjét, komplett vallás, illetve filozófia, eszmerendszer ihletője is lett. *Bódhidharama* – Kínában *To Mo* néven ismert – indiai szerzetes, a zen (csan) buddhizmus megalapítója, a kung-fu szülőatyja, életműve színhelyének, a saolini kolostornak a megalapítása előtt – a legenda szerint – 12 évig ült mozdulatlanul, meditálva egy közeli barlangban, miközben mozdulatlan árnyéka belevésődött a barlang falának kövébe.

Ahogy az ember mind többet és többet tudott meg a körülötte levő világról, természetesen csökkent a barlangok kultikus funkciójának jelentősége, jóllehet még a középkorban is a pokol tornácának tartották a kénes kigőzölgesű bar-

langokat és boszorkányszombatokat, feketemiséket tartottak bennük.

Módosult a barlangok védő funkciója is, hisz az ember házakat épített a külvilág viszonytagságaival szemben, s a barlangok egészen a második világháborúig a háborús veszélyek elleni óvóhely feladatát látták el, alkalmas természetes védelmet nyújtva még a XX. század pusztító bombáival szemben is. Ugyanakkor – a természet furcsa fintoraként – a salétromos barlangi kitöltéseket nem egy helyütt, így pl. a Kentucky állambeli *Mamut-barlangban*, már a 18. század második felében puskaporgyártás alapanyagaként hasznosították. Alkalmasnak bizonyultak a barlangok kincsek elrejtésére is. Számos középkori legenda, kalóztörténet, világirodalmi bestseller (lásd: *Ezeregyéjszaka* meséi, *Dumas: Monte Christo grófja*, *Stevenson: Kincses sziget* stb.)

kulcshelyszíne a legendás kincseket rejtő barlang.

De az új korok igénye békésebb, kevésbé romantikus funkciókat is kialakított. A múlt század elején Németországban kezdték el a barlangi foszfát kitermelését és trágyaként hasznosítását. Ausztriában ezen üledék állami tulajdonát törvény, az 1918-ban kiadott „Höhlenphosphatgesetz” szabályozta. Az erdélyi *Cholnoky-barlang* és a solymári *Ördög-lyuk* guanója is hasznosításra került. De optimális környezetet biztosít a barlangok speciális klímája sajt érleléséhez (világhírű a francia Cevenn karsztbarlangjainak rockfort sajtja), a csiperke gomba termesztéséhez, finom borok, pezsgők tárolásához. Az egyenletes hőmérséklet és a barlangi vizek magas oxigéntartalma magyarázza, hogy pl. a jugoszláv *Ilidzse-patakos barlangja* kiváló helyszín a pisztráng tenyésztéséhez.

Nem elhanyagolható feladatot látnak el a barlangok a vízgazdálkodásban. A föld alatti karsztvizek nagy területek vízellátását biztosíthatják, ugyanakkor a föld alatti víznyelvő rendszer óriási jelentőséggel bírhat ár-, bel- és talajvizek elvezetésében. A barlangi vizek folyásában néhol óriási szintkülönbségek mutatkoznak: a francia *Eaux Mandea* és a *Pierre Saint Martin-barlang* karsztforrásainak hatalmas vízeséseit vízeróművek működtetésével hasznosítják. A barlangok csodálatos belvilága nagyszerű vizuális élmény, ezt hasznosítja korunk virágzó üzletága, az idegenforgalom. Európa nem egy városa (lásd a jugoszláv Postojnát vagy a francia Perigardot) él és boldogul világhírű barlangjára alapozott idegenforgalmából. Egészen különös módon is vizsgálhatja a barlang az embert. Koreában ma is barlangokban és temperált föld alatti üregekben tárolják a selyemhernyók tojásait a tavaszi felmelegedés idején, hogy ne keljenek ki addig, míg az eperfák lombosodása nem biztosítja számukra az elegendő táplálékot. A kubai *Matanzas* városának színháza a csodálatosan szép *Bellamar-barlangra* épült, ez biztosítja világszerte egyedülálló akusztikáját.

A misztikus legendák, a túlvilági erőkre vetett hit nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a barlangok mindig szorosan kapcsolódtak az orvostudományhoz, a gyógyításhoz. A barlangi leletek számos ismerettel gazdagították a paleopathológiát. A *solutre-i*, *oberkasseli*, *chancelade-i* leletekből gyanítjuk, hogy az ősember gyakran szenvedett reumában, idült ízületi betegségekben. A *Shanidar-barlangban* talált maradvány arra utal, hogy a férfinak életében amputálták a kezét, a barlang tehát aktuálisan sebészeti műtőként szol-

gált. Itt bukkantak rá a világ első orvosának maradványaira is, legalábbis erre utal az, hogy a tetemet gyógynövényekkel hintették be.

De a barlangok nemcsak a gyógyítás passzív színhelyeként szerepelnek az emberiség történetében, hanem aktív gyógytényezőként is. *Aszklépiosz*, a gyógyítás istene a görög mitológiában, *Kheiron* kentaur barlangjában nevelkedett, ebben a környezetben tanulta meg a gyógyítás nehéz mesteriségét. *Pán* isten, aki ugyancsak értett a gyógyításhoz, szintén előszeretettel húzta meg magát és tevékenykedett barlangokban. Csodatevő barlangjainak napjainkban is komoly kultusza van Görögországban.

Több évszázados írásos emlékek tanúsítják, hogy a későbbi korok embere már céltudatosan kereste a gyógyulást bizonyos barlangokban. E törekvések egy része nyilvánvalóan misztikus balhiedelmekből táplálkozott. Így gyógyerőt tulajdonítottak a barlangi kiktöltésekből származó csontleleteknek. *Bél Mátyás* 1742-ben kiadott *Notitia Hungariae novae historico geographica* című művében (FÉ 84/5/147) leírja, hogy az összetört medvecsonkkal, melyeket sárkánycson-

toknak tartottak „végig szerencsésen küzdöttek a butaság (stupor) és egyéb szellemi gyengeségek ellen”. Hasonlóan „jó” eredménnyel alkalmazták izzasztószerként a barlangokból előkerült állati fogakat.

Ugyanakkor nem voltak természetudományos alap híján azok a próbálkozások, melyek a porrá tört cseppkövek, a barlangi vizek és klíma hasznosítását célozták. Korabeli leírásokban olvasható, hogy tiszta, fehér cseppkővet porrá törve szoptatós anyáknak és tejelő állatoknak adagoltak a tejmennyiség fokozása, az utódcsontnövekedésének elősegítése érdekében. A múlt század elejéről származó dokumentumban olvasható, hogy a *Baradla-barlang* cseppköveinek porát nyílt sebre hintették, majd a sérülést ecetes ruhával kötötték be.

A kénes kigőzölgést árasztó, nemegyszer radioaktív hőbarlangok gyógyászati hasznosításának régi hagyományai vannak. Delphoi híres jósdájában a soros szübillá a barlang kipárolgásától elbódulva nemcsak – sokszor birodalmak sorsát eldöntő – jóslatokat mondott, hanem gyógyírt is ajánlott különféle testi-lelki bajokra. Je-

A Tapolcai-tavasbarlangban néhány éve még csónakázni lehetett

**Barlangi terápia a tapolcai kórház alatti barlangban
(Sándor Zoltán felvétele)**

lentos irodalma van a híres *szklenói izzasztóbarlangoknak*. Georg Wernher 1549-ben kiadott *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation* című munkájában; báró *Heberstein Zsigmond* a Moszkvai Birodalomról írt jegyzeteiben; *Csiba István* 1713-ban a Történettudományi értekezés Magyarországi csodálatos vizeiről című művében; *Jacobus Tollius* 1714-ben kiadott levelezésének V., *Iter hungarorum* című levelében olvashatunk ámulattal teli nyilatkozatokat a barlang csodálatos hatású gyógyvizéről. A klasszikus gyógyhelyek közé tartozik a torjai *Büdös-barlang*. *Johann Fichtel* 1780-ban így ír róla: „A környékről összegyűlt köszvényesek itt húzódnak meg éjszakára”. 1867-ben ezt olvashatjuk *Johann Fridvalskytól*: „Ide sereglenek mindazok, akiket súlyos rühösség, fejfájás, szembetegség támadt meg”. Nagy hírnévre tett szert s máig is jelentős gyógyidegenforgalmat bonyolít le Monsummanóban (Firenze mellett) az 1849-ben feltárt *Grotta Giusti*, ahol egy sor híres ember – Garibaldi, Verdi – mellett Kossuth Lajos is kezeltette magát. Így ír erről 1871-ben: „Nyolc napon át napi egy-egy órát töltöttem ebben a csodálatosan szép grottában. De az én átkozott csúzm

tökéletesen el lett seperve, mondom: elseperve, a szó szoros értelmében.”

A légúti betegségek barlangi kezelésének története különös módon a barlangok óvóhely funkciójához kapcsolódik. A század első felének laikus tapasztalatai után a második világháború eredményezte azt a situációt, hogy néhol egész települések, így kórházak is a környékbeli barlangot használták óvóhelyként, így orvosok is tapasztalhatták, hogy egyes légúti betegségekben szenvedők állapota, az akkori gyógyszerinség ellenére, jelentősen javult. Ez történt a rajna-westfáliai *Ennepetal Klutert* barlangjában vagy *Tapolcán a Kórház-barlangban*. Itt kiemelkedő lehetőségeket biztosított az a tény, hogy a Balaton-felvidék harmadidőszaki szármata mészkövében képződött barlangnak egy jelentős kiterjedésű része éppen a városi kórház alatt helyezkedik el, így a barlangi klíma a komplex kórházi kezelés szerves részévé válhatott. 1973 óta folyik itt szervezeten gyógytevékenység és a meggyőző eredmények miatt 1981-ben az Egészségügyi Minisztérium a tapolcai *Kórház-barlangot* gyógybarlanggá minősítette. A barlangterápia – melynek keretében idült mozgás- és légzőszervi betegeket kezelnek különböző tí-

pusú barlangokban – Európa több országában hivatalos gyógyeljárás, jelentős szakirodalommal, önálló szakmai-tudományos szervezettel, elismert gyógyeredményekkel rendelkezik.

Mit ad a barlang a ma emberének? Nem létfeltétel, mint az ősembernek, s már nem forrása babonás hiedelmeknek, mint nem is oly rég. Természetesen mást jelent a barlangásznak, s mást az utca emberének. A barlangokkal elhivatottságból foglalkozók számára szórakozás, hobbi, sport, szenvedély, életforma, egyfajta „betegség”. A centiméterenként feltáruló csodálatos ismeretlen meghódításáért folytatott kemény harc, melynek díja a megismételhetetlen élmény, melyet egy új járat, terem nyújt, mikor először villan fel benne a lámpa fénye.

Mit jelent még? Új és új, másképp beszerezhetetlen ismereteket ad a Föld és az emberiség történetéről. A geológia, az archeológia, az antropológia, a hidrológia, a klimatológia – hogy csak néhányat említsünk – nem létezhetnének a barlangokból származó leletek, információk nélkül. De mint láttuk, ugyanez állítható a vallástörténetről, művészet-történetről, sőt az orvostudományról is.

A barlang valaha a természet támadásaival szemben védte az embert. Ma, úgy tűnik, inkább a környezetpusztító, önsorsrontó hajlamú ember öngyilkos találmányaival, a bombákkal, a motorizációval, urbanizációval szemben kínálja a természet megbocsátó védelmét. S aki a barlangokhoz fordul, az nem csalódik. Azt találja, amit a Föld felszínén oly ritkán és keveset: az évmilliók köibe zárt szellemét, a vízcseppekbe foglalt, lelassult időt, csendet, nyugalmat, csodálatos szépséget és egészséget.

DR. HORVÁTH TIBOR